

Candidates must complete this page and then give this cover and their final version of the extended essay to their supervisor.

Candidate session number

Candidate name

School number

School name

Examination session (May or November)

May

Year

2013

Diploma Programme subject in which this extended essay is registered: Dutch A Group 1
(For an extended essay in the area of languages, state the language and whether it is group 1 or group 2.)

Title of the extended essay: Het recht op terugkeer in het licht van
Operatie Shylock

Candidate's declaration

This declaration must be signed by the candidate; otherwise a grade may not be issued.

The extended essay I am submitting is my own work (apart from guidance allowed by the International Baccalaureate).

I have acknowledged each use of the words, graphics or ideas of another person, whether written, oral or visual.

I am aware that the word limit for all extended essays is 4000 words and that examiners are not required to read beyond this limit.

This is the final version of my extended essay.

Candidate's signature:

Date:

Supervisor's report and declaration

The supervisor must complete this report, sign the declaration and then give the final version of the extended essay, with this cover attached, to the Diploma Programme coordinator.

Name of supervisor (CAPITAL letters)

Please comment, as appropriate, on the candidate's performance, the context in which the candidate undertook the research for the extended essay, any difficulties encountered and how these were overcome (see page 13 of the extended essay guide). The concluding interview (viva voce) may provide useful information. These comments can help the examiner award a level for criterion K (holistic judgment). Do not comment on any adverse personal circumstances that may have affected the candidate. If the amount of time spent with the candidate was zero, you must explain this, in particular how it was then possible to authenticate the essay as the candidate's own work. You may attach an additional sheet if there is insufficient space here.

Supervising this Extended Essay was a real pleasure as the student came up independently with many good ideas and suggestions. Especially the first two discussions I had with him were about weighing and evaluating different approaches he had thought about — and finally helping him choose which one of the various possible research paths he should follow. If he struggled at all, it was with an abundance of ideas rather than with a lack of them. Daring ideas, too!

This declaration must be signed by the supervisor; otherwise a grade may not be issued.

I have read the final version of the extended essay that will be submitted to the examiner.

To the best of my knowledge, the extended essay is the authentic work of the candidate.

I spent hours with the candidate discussing the progress of the extended essay.

Supervisor's signature:

Date:

Assessment form (for examiner use only)

Criteria	Achievement level					
	Examiner 1	maximum	Examiner 2	maximum	Examiner 3	
A research question	<input type="text" value="2"/>	2	<input type="text"/>	2	<input type="text"/>	
B introduction	<input type="text" value="2"/>	2	<input type="text"/>	2	<input type="text"/>	
C investigation	<input type="text" value="3"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
D knowledge and understanding	<input type="text" value="3"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
E reasoned argument	<input type="text" value="4"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
F analysis and evaluation	<input type="text" value="3"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
G use of subject language	<input type="text" value="4"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
H conclusion	<input type="text" value="2"/>	2	<input type="text"/>	2	<input type="text"/>	
I formal presentation	<input type="text" value="4"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
J abstract	<input type="text" value="2"/>	2	<input type="text"/>	2	<input type="text"/>	
K holistic judgment	<input type="text" value="3"/>	4	<input type="text"/>	4	<input type="text"/>	
Total out of 36	<input type="text" value="32"/>		<input type="text"/>		<input type="text"/>	

Het recht op terugkeer in het licht van Operatie Shylock

**Wat voegt het diasporisme uit Operatie Shylock toe aan
het perspectief op Israel dat Leon de Winter geeft in Het
recht op terugkeer?**

Session: May 2013

Candidate number:

Candidate name:

IB Subject of Essay: Group 1 Dutch, Category 2

Supervisor name:

Words: 3820

Resumé

Het recht op terugkeer en Operatie Shylock zijn twee romans die ongeveer vijftien jaar na elkaar zijn gepubliceerd. Beide zijn geschreven door joodse auteurs die (het grootste deel van) hun leven hebben doorgebracht in Europa en de Verenigde Staten. Toch schrijven zij over Israël en het Joods-Palestijns conflict dat zich daar afspeelt. In mijn essay analyseer ik de romans eerst apart met een focus op hun visie op Israël; ze lijken dan in hun gedachtegoed zeer verschillend. Toch kan de kennis uit Operatie Shylock lezing van Het recht op terugkeer beïnvloeden. Mijn onderzoeksvraag luidt dan ook als volgt: **Wat voegt het diasporisme uit Operatie Shylock toe aan het perspectief op Israël dat Leon de Winter geeft in Het recht op terugkeer?**

Ik ben mijn onderzoek begonnen met primair tekstonderzoek en gaandeweg heb ik de romans telkens herlezen met een steeds scherper wordende focus. Daarnaast heb ik enkele andere artikelen gebruikt waaronder twee recensies. In Het recht op terugkeer wordt een toekomstvisie beschreven die vooral puinhoop betreft; Israël wordt, volgens De Winter, letterlijk afgeslacht. In Operatie Shylock wordt de huidige noch de toekomstige situatie in Israël zo direct beschreven als in Het recht op terugkeer. Roth concentreert zich op het bedenken van een oplossing voor het conflict in Israël in de nabije toekomst. Deze oplossing noemt hij het diasporisme; op zijn simpelst uitgelegd staat het diasporisme voor het terugkeren van bijna alle joden naar de landen waaruit zij in de jaren vijftig verdreven zijn.

Met steeds meer specifieke kennis van beide romans ben ik mijn onderzoeksvraag gaan beantwoorden. **Ik ben tot de conclusie gekomen dat Operatie Shylock een nieuw inzicht biedt in Het recht op terugkeer. Wanneer men het Het recht op terugkeer leest in het licht van het diasporisme biedt dit de roman een hoopvol perspectief.**

Woorden: 297

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
Hoofdstuk 1 - Het recht op terugkeer.....	5-7
Hoofdstuk 2 - Operatie Shylock.....	8-9
Hoofdstuk 3 - Bram en Roth.....	10
Hoofdstuk 4 - Het recht op terugkeer in het licht van het diasporisme...11	
Bibliografie.....	12

Inleiding

Naar aanleiding van de publicatie van zijn roman *Het recht op terugkeer* gaf Leon de Winter een interview in het Duitse tijdschrift *Der Spiegel* op 25 september 2008 dat verscheen onder de titel: "The Europeans Are Chasing Illusions". Op een zeker moment in het interview stellen de interviewers de volgende vraag: "In the 1990s, Philip Roth wrote a novel called "Operation Shylock," in which the Jews abandon Israel because it has become too dangerous. Did you have this book in mind when you wrote yours?" Het antwoord van De Winter is heel duidelijk: "No.", al lijkt hij daarna het gesprek wel een heel andere kant op te willen leiden. Hij laat de politieke ideeën van zijn roman links liggen en gaat in plaats daarvan in op een andere vraag die hij zich bij het schrijven van de roman heeft gesteld: "What happens to children who are basically forced to switch sides?" Daarmee leidt hij de aandacht volledig van Philip Roths *Operatie Shylock* af. De interviewers lijken met deze vraag een connectie tussen de romans van De Winter en Roth te suggereren - wat inmiddels de eerste keer niet meer is. In een e-mail schrijft Rainer Hawlik, een Duits promovendus in de Nederlandse taal, mij het volgende: "Ik schreef mijn doctoraalscriptie in 1999 en deed toen een intensieve vergelijking van Leon de Winters "Supertex" met Roths "Portnoy's Complaints". Jaap Goedegebuure schreef in zijn kritiek "Leentjebuurt" (*Haagse Post*, 13.09.1991) zelfs dat De Winter plagiaat gepleegd had..." Rainer Hawlik schreef een doctoraalscriptie waarin hij twee boeken van De Winter en Roth vergeleek, genaamd Philip Roth & Leon de Winter - Ein Vergleich. Het is mij tot dusverre niet gelukt om de kritiek *Leentjebuurt* van Jaap Goedegebuure te achterhalen waarin hij, volgens Hawlik, De Winter daadwerkelijk beschuldigde van plagiaat. Ik vermoed dat de interviewers van *Der Spiegel* wisten van dit verleden - en inderdaad, na lezing van *Het recht op terugkeer* en *Operatie Shylock* lijken er overeenkomsten te zijn tussen de beide romans; zowel wat betreft de achterliggende ideeën als het verhaal en de personages. Meer nog het antwoord van De Winter zelf dan de vraag van *Der Spiegel* roept argwaan op wat betreft de relatie tussen de achtergrond van *Het recht op terugkeer* en de roman *Operatie Shylock*. *Operatie Shylock* lijkt de lezer te willen overtuigen van het zogenaamde 'diasporisme': de joden moeten weg uit Israël en teruggaan naar de landen in Europa, waaruit zij in de jaren '30 en '40 verdreven werden om een tweede holocaust, ditmaal in Israël door de Palestijnen en Arabieren, te voorkomen. Allereerst door het interview in *Der Spiegel*, daarna door mijn eigen bevindingen bij het lezen van de beide boeken en tot slot door de e-mail van Rainer Hawlik is mijn interesse gewekt voor de romans *Het recht op terugkeer* en *Operatie Shylock*. Daarom heb ik besloten hier een onderzoek naar te doen in de vorm van een Extended Essay binnen het curriculum van het Internationaal Baccalaureaat. Mijn onderzoeksvraag luidt: **Wat voegt het diasporisme uit *Operatie Shylock* toe aan het perspectief op Israël dat Leon de Winter geeft in *Het recht op terugkeer*?**

Hoofdstuk 1 - Het recht op terugkeer

In *Het recht op terugkeer* vertelt Leon de Winter het verhaal van Abraham Mannheim die in de Verenigde Staten zijn zoon kwijtraakt en daardoor als het ware zijn identiteit verliest. Abraham Mannheim is historicus, Dokter en Professor op de universiteit van Tel Aviv. Bram's vader, Hartog, is scheikundige die in Israel werkt terwijl Bram in Nederland opgroeit. Net als zijn vader is Bram joods; over zijn moeder wordt niet verteld. De roman van De Winter beslaat een uitgebreide tijdsperiode, namelijk van 2004 tot en met 2025. In deze roman heeft De Winter een toekomstbeeld van Israel verweven; maar dit beeld is zeer oppervlakkig. Israel verkeert in hevig vaarwater; er zijn voortdurend aanslagen en het land lijkt uit te sterven omdat alle jonge en intelligente mensen vertrekken. Zoals het volgende citaat duidelijk maakt, is het beeld dat De Winter van Israel schetst een complete dystopie:

Niet alleen in het leger maar ook bij de universiteiten vrat het verlies van de helft -het jongste deel- van de bevolking het voortbestaan aan. Als de trend zich voortzette, zou over tien jaar de studentenpopulatie dezelfde omvang hebben als die van de Thaise schoonmakers, die nu allemaal overwogen om naar hun eigen land terug te gaan aangezien Thailand er economisch beter voor stond dan Israël. (p.198)

Wanneer Bram in 2004 een baan als professor bij Princeton krijgt aangeboden, besluit hij in eerste instantie niet te gaan. Verhuizen naar de Verenigde Staten voelt voor Bram als landverraad. Toch doet de aanval die hem overkomt hem zijn besluit veranderen -hij is geschokt en teleurgesteld: drie joodse jongens die hem beroven. Hij verhuist met vrouw en zoon naar Princeton.

Hij [Bram] wilde weg. (...) Maar weggaan is verraden. (...) Hij was moe van de grote woorden en de grote kwesties. (p.41)

In 2004 ontkomen Bram's vrouw en zoon, Rachel en Bennie, door toeval aan een bomaanslag op zijn crèche. Bram wordt overvallen en het kwetst hem dat zelfs de jonge joden niet meer loyaal zijn. Maar loyaal aan wie? Aan de joden? Aan hen die in hetzelfde schuitje zitten? Iedereen die kon, is allang vertrokken uit Israel. Van begin tot eind van *Het recht op terugkeer* wordt voortdurend benadrukt dat de joden zelfs in 'eigen land' niet meer veilig zijn. In 2024 bestaat Israel nog maar uit een kleine, ommuurde stadstaat. Voortdurend veroorzaken bomaanslagen vele doden en gewonden. Bram neemt deel aan *redesvergaderingen* (p.39) en zit tot 's avonds laat in politieke discussies. Maar vertrekken kan hij niet. Hij vreest dat zijn vertrek hem vele vriendschappen zal kosten, die zullen eindigen in jaloezie of haat. Bram is van nature loyaal, hij wil loyaal zijn aan de joden en Israel. Maar het 'waarom', dat blijft in de roman door De Winter onbeantwoord. Waarom zouden de joden moeten vasthouden aan Israel? En waarom willen zelfs

intellectuelen zoals Bram dit zo graag? En waarom kwetst het hem dat joden elkaar overvallen, en niet christenen of moslims?

Eenmaal in Princeton koopt Bram een groot, oud huis. Wanneer hij met de aannemer aan het overleggen is hoort hij plotseling de hond blaffen. Door zijn beschrijvende vertelling met hoofdletters, uitroepetekens en korte zinnen bouwt De Winter spanning op. Bram ontdekt dat Bennie is verdwenen. Enorme politiezoektochten baten niet; Rachel wil scheiden en we volgen Bram, psychiatrisch gestoord, op zijn zoektocht door de VS. Aan de hand van een onnozele getallenreeks in zijn hoofd gaat hij opzoek naar Bennie.

Over de status van Israel komt de lezer van Het recht op terugkeer eigenlijk niet veel te weten. Er bestaan twee tegenovergestelde meningen in de roman wat betreft het probleem met de Palestijnen. De personages zijn qua opinie duidelijk in twee groepen verdeeld en dit geldt ook voor Bram en zijn vader Hartog; de bekende havik-duif verhouding. Exact wetenschapper Hartog staat duidelijk voor de één, sociaal wetenschapper Bram voor de ander:

Hartog: *“Als ze met opzet onze burgers vermoorden, vermoord je er tien keer zoveel aan hun kant. Dat is de logica van het Midden Oosten. Zo hoor je je bij ons in de buurt te gedragen. (...) Duw tien bussen met Arabieren de ravijnen in.*

Bram: *“Zo komt er nooit vrede.” (...) Ik weet dat je met je vijanden vrede moet sluiten,” (...) “Israel heeft recht op veiligheid, maar je kunt die Palestijnse gebieden niet voor eeuwig bezetten!” (p.300-301)*

Ikki, Brams college bij ‘De Bank’, hun kinderzoekers-bureau : *“Ik wordt gek van de pers,” (...) “Ik lees geen kranten meer. Ik heb er geen zin meer in om alleen maar te lezen dat we met de Palestijnen moeten praten.” (p.13)*

Max Ronek, Brams Russische collega bij de ambulancedienst: *“We hadden de Palestijnen moeten afmaken, allemaal!” schreeuwde Max, en hij sloeg met een vuist op het stuur. (p. 213)*

Het is erg duidelijk dat de enige slachtoffer-rol die in Het recht op terugkeer wordt toegelicht die van de joden is. De roman heeft een partijdig karakter en de lezer zou, zijn of haar mening baserend op de ‘arme Bram’, misschien één van de twee geboden oplossingen (lees: meningen) over de ander kunnen verkiezen in de gedachte dat zulke verschrikkelijke, achterbakse ondernemingen aan de Palestijnse zijde beantwoord mogen worden met geweld van de Israëliërs.

Wat De Winter ons in deze roman wel laat zien is hoe Israel er in 2024 uit zou kunnen zien als er niets gebeurt. In Augustus 2008 worden regelmatig zelfmoordaanslagen gepleegd al

“is [het] statistisch nog altijd gevaarlijker om naar de bushalte te lopen dan door een bus te worden vervoerd.” (Hartog, p.100). De Winters toekomstvisie voor 2024 is dat Israël is gekrompen tot een zwaarbeveiligde stadstaat en raketaanslagen zijn aan de orde van de dag. Hevige bomaanslagen brengen honderden mensen om het leven en in Israël woont nog slechts een *handjevol rijken*.

(...) een vrouwelijke soldaat wier gezicht los van haar hoofd leek te zijn gekomen vertoonde felle stuipen. Ze stapten op stukken been, metaal en hout, ontweken een afgerukte hand, een weggeslagen wieldop waarop het verminkte hoofd van een mens lag, een onderbeen in een zwarte soldatenlaars, stukjes rauw vlees, en veel bloed, overal bloed, waarin ze de profielen van rubberen zolen achterlieten. (p.215)

In recensies wordt Het recht op terugkeer vaak beschreven als thriller of spannend verhaal (Parool, NRC, Vrij Nederland). De roman bevat humor en gaat over rijke mensen, dure auto's, ontvoeringen, bomaanslagen en bevat een toekomstperspectief met high-tech poortjes en zogenaamde Chicken Wings (helikopters met futuristische technieken). Achter dit plot hult zich een -globale- boodschap betreffende het joods-Palestijns conflict en lijdt Bram in zijn depressie aan een getallenneurose die laat denken aan de Kabbala. De Winter laat een beeld zien waarin Israël in puin ligt, iedereen die weg kon, weg is en de rest van het land overbevolkt is, lijdend onder de Palestijnse aanvallen.

“De Winter schrijft een ouderwets soort sciencefiction. Wat voor apparaten hebben ze in de toekomst? Je komt er niet echt achter, want De Winter lost deze kwestie nogal eenvoudig op: 'Brams mobieltje klonk. Het was een antiek blokje, dertien jaar oud, zonder de laatste gadgets.' Ergens anders is sprake van een stokoude iPod.” (Uit: Arie Storm (12-06-2008). Een ordinaire thrillerschrijver. *Parool*).

“Verrassender is dat de politieke lading in zijn roman ondanks de titel vrij gering is. De informatie over het Israël in de toekomst is kunstig verweven met de verhaalintrige, zodanig dat er geen breuklijnen of rafelpunten ontstaan. Het komt erop neer dat van de grens van 1948 niets meer over is; Israël is in 2024 teruggedrongen tot het formaat van een kleine stadstaat. Jeruzalem is prijsgegeven aan de Palestijnen, de enige stad van betekenis is Tel Aviv.” (Uit: Jeroen Vullings (14-06-2008). What-if roman over Israël, *Vrij Nederland*).

Het belangrijkste commentaar dat de recensenten hebben is dat het toekomstbeeld veel beter uitgewerkt had moeten worden. Later in mijn essay zal ik terugkomen op de standpunten uit de bovenstaande recensies.

Hoofdstuk 2 - Operatie Shylock

Operatie Shylock is een roman die een duidelijk idee uitdraagt over de toekomst van Israël. Het is 1989 en in Israël wordt, wat Roth noemt, een tweede holocaust gevreesd. Niet alleen wordt er in de roman voortdurend gesproken over zionisme en antisemitisme, bovenal wordt hier een derde begrip aan toegevoegd: diasporisme. Het diasporisme streeft ernaar de afslachting van de joden in Israël door de Arabieren te voorkomen door een grote groep joden terug te laten keren naar de Europese landen waaruit zij in de vorige eeuw verdreven zijn. Roth gebruikt in zijn roman een knappe structuur die hem de mogelijkheid geeft zijn lezer voortdurend in verwarring te laten. Roth zelf is het hoofdpersonage van de roman en functioneert als ik-verteller waardoor het boek autobiografisch lijkt; zelfs in een interview (Philip Roth Sees Double. And Maybe Triple, Too. - Esther B. Fein - The New York Times - 9 maart 1993) na de publicatie van de roman hield Roth vol dat dit een waar gebeurd verhaal is. Hoe dan ook, zijn aftiteling 'Aan de lezer' sluit hij af met de woorden: *Deze bekentenis is vals*. Operatie Shylock van Philip Roth is een roman die ongelooflijk rijk is aan visies en ideeën, maar ik zal mij slechts concentreren op het diasporisme.

Philip Roth heeft zichzelf als hoofdpersonage gebruikt (vandaar 'een bekentenis'): een joodse professor in de Verenigde Staten, bekend van een serie boeken die veelal over de joodse identiteit gaan. Moishe Pipik zegt dat hij een uit Chicago afkomstige detective is, gespecialiseerd in het opsporen van vermisten, en hij gebruikt zijn uiterlijke gelijkenissen met Roth om zich als hem te presenteren in de media en zo aandacht voor zijn ideeën te verwerven. Moishe noemt zichzelf een diasporist. Hij doet zich duidelijk voor als de echte Roth; in een Israëlische krant staat over Moishe:

'Roth, de schrijver van Portnoy's klacht en andere controversiële, joodse romans, noemt zichzelf een 'vurig diasporist'. Hij zegt dat de ideologie van het diasporisme in de plaats is gekomen voor zijn werk als schrijver. "De reden voor mijn bezoek aan Walesa was dat ik de repatriëring van de joden naar Polen met hem wilde bespreken zodra Solidariteit daar aan de macht komt, wat stellig gebeuren zal."' (p. 28)

De echte Roth weet in dit stadium nog niets van Moishe Pipik, die waarachtig een dubbelganger blijkt te worden, en reageert sarcastisch op het nieuwsbericht. Het diasporisme is een *post-zionistisch politiek programma* (p.266) dat de bedoeling heeft *de Israëlische joden die afstammen van de Asjkenazim, de invloedrijkste helft van de bevolking die het oorspronkelijke kader vormde dat de staat gekoloniseerd heeft, te laten terugkeren naar de landen waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen teneinde van het Europees-joodse leven, dat tussen 1939 en 1945 nagenoeg is vernietigd door Hitler, weer op te bouwen.* (p.266)

Moishe verwijt Roth dat hij nalaat het joodse volk te helpen; Roth heeft macht verworven als schrijver, maar gebruikt die niet. Hij is geen prominent figuur in de media en wil dat ook niet worden. Dat is reden voor Moishe om Roths naamsbekendheid en geloofwaardigheid te gebruiken om zijn ideeën, waarmee hij het joodse volk wil redden, in de media aan het grote publiek te presenteren.

Moishe: *"Ik zit hier niet zomaar wat te converseren," (...) "Nagenoeg alles wat wij onder joodse cultuur verstaan heeft zijn oorsprong in het leven dat we eeuwenlang te midden van Europese christenen hebben geleid. De joden uit de islamitische wereld wacht een eigen, volstrekt verschillend noodlot. Mijn voorstel is niet om de Israëlitische joden die uit islamitische landen afkomstig zijn naar Europa te laten teruggaan, aangezien dit voor hen geen thuiskomst maar een radicale ontworteling zou betekenen."* (p.40)

In Operatie Shylock wordt het diasporisme duidelijk uitgelegd en bovendien weet Moishe hoe hij deze massa-reïntegratie (want daar komt het op neer) aan wil gaan pakken: *Hij gelooft dat hij met hulp van traditionele, joodse filantropische bronnen het geld bijeen zal weten te krijgen en de politieke wil van invloedrijke joden overal ter wereld zal weten te bundelen om dit programma vóór het jaar 2000 op gang te brengen en te verwezenlijken.* (p.266) Ook heeft hij een organisatie met de naam Anti-Semites Anonymous (A-SA) bedacht. *De A-SA zal een uitgebreid genezingsprogramma opzetten om die tientallen miljoenen, die nog altijd machteloos staan tegenover de verleidingen van het traditionele antisemitisme, te revalideren en hun te leren hoe ze hun antipathie jegens hun joodse landgenoten in de hand moeten houden wanneer de joden zich weer in Europa hebben gevestigd.* (p.267)

Het moge duidelijk zijn dat Moishe zijn gelaatsgelijke, Roth, hard nodig heeft - zonder hem zou er immers geen media aandacht voor Moishes figuur en ideeën zijn, en geen Amerikaanse miljonair stopt zomaar een miljoen toe aan een of andere onbekende detective met een basaal idee, zoals de gepensioneerde, joodse juwelier Smilesburger doet.

Schrijver-Roth geeft geen expliciete mening over het diasporisme. Hij neemt een kritische houding aan, maar dat is zijn strategie om meer te weten te komen over zijn dubbelganger. Het is de zoveelste verbazing bij de lezer wanneer Roth zich weer niet in kan houden en zelf het diasporisme uitlegt en aanprijst:

Roth: *"Ja, het zou geweldig zijn als de paus openlijk een beroep op Europa zou doen en de Europese joden openlijk zou verzoeken terug te keren uit hun ballingschap in Israel, en als hij dat dan ook meende; (...)." Nee ik hield de hele tijd mijn mond niet. Ik draafde maar door, gehoorzaamend aan een opwelling die ik geen moment de kop in probeerde te drukken, (...).* (p.172)

Hoofdstuk 3 - Bram en Roth

Zowel Het recht op terugkeer als Operatie Shylock spelen zich af in de Verenigde Staten en Israel. Operatie Shylock speelt vijftien jaar vóór het jaar waarin Het recht op terugkeer begint. Na intensieve lezing van beide romans kunnen we grove en duidelijke overeenkomsten en verschillen tussen de verhalen herkennen. Het recht op terugkeer biedt ons een snel te lezen *spannend verhaal* (Vrij Nederland) over de toekomst van Israel, maar zet zijn lezer niet aan het denken over dit *noodlot* (zoals De Winter het noemt). Operatie Shylock biedt de lezer een net zo spannend verhaal dat in haar kern draait om de toekomst van Israel, maar Operatie Shylock is geen toekomstroman. Waar Het recht op terugkeer op het verhaal focust, maakt Operatie Shylock ons duidelijk dat het Roth-Moishe verhaal slechts in een hoekje van een veel groter decor speelt.

De hoofdpersonages van beide romans maken een nachtmerrie-scenario mee. Vroeg in Operatie Shylock of laat in Het recht op terugkeer wordt onthuld dat deze nachtmerrie in beide romans dezelfde drijfveer heeft: het joods-zijn van het hoofdpersonage. De drijfveer draait niet alleen om hun joods-zijn, maar bovendien om Israel. In beide romans herkennen we het scenario dat de hoofdpersoon, Bram of Roth, wil betrekken bij het conflict rond Israel.

Wanneer Bram's zoontje wordt ontvoerd, begint zijn nachtmerrie. Bram vindt Ben pas in 2025, en hij komt dan tot de ontdekking dat Ben is getraind om een zelfmoordaanslag te plegen. Door zijn joodse Y-chromosoom kan Ben door de beveiligingspoorten tussen Palestina en Israel, en daarvoor hebben de Palestijnen hem nodig. De Palestijnen willen de toekomst van Israel beïnvloeden; ze willen het land letterlijk kapot te maken. Bram heeft zijn zoon het joodse Y-chromosoom gegeven, omdat hij een jood is. Zo wordt Brams joods-zijn, zelfs ver weg in de Verenigde Staten, verbonden met de toekomst van Israel - het land waar Bram net blij is weg te zijn.

Philip Roth is een schrijver die veel heeft geschreven over joodse identiteit. Hij betreft zich niet bij het openbare leven van alledag om zich te bemoeien met de toekomst van Israel. Zijn nachtmerrie begint wanneer hij een dubbelganger krijgt die zich als de schrijver Roth voorstelt, allerlei uitspraken doet onder zijn naam en voortdurend in de media staat. Roth doet heel wat moeite om Moishe van het podium te verjagen en de nachtmerrie te stoppen. Zoals gezegd, Roth schrijft over joodse identiteit, is zelf jood, maar neemt niet deel aan de actualiteit in en over Israel. Zijn dubbelganger doet dat wel. Zo komt plotseling zijn naam in de krant te staan bij uitspraken als 'Alle joden die afstammen van de Asjkenazim terug naar Europa!' -zijn identiteit wordt als het ware van hem gestolen. Zo raakt hij, zonder het te willen, betrokken bij het lot van Israel.

Beide hoofdpersonages beleven dus een nachtmerrie waarvan we duidelijk zien hoe die veroorzaakt wordt door hun joods-zijn en hoe die hen betreft bij het lot van Israel.

Hoofdstuk 4 - Het recht op terugkeer in het licht van het diasporisme

Het gedachtegoed in beide romans lijkt op het eerste gezicht heel verschillend. De Winter geeft ons een verhaal waarin het conflict en geweld tussen de joden en de Palestijnen om Israel wordt weergegeven op een spannende manier. Hij geeft ons slechts twee manieren om naar het conflict te kijken: praten en vrede of uitmoorden en overwinning. Roths gedachtegoed lijkt ambivalent. Roth beschrijft niet zozeer een conflict, ruzie of geweld maar laat Moishe op een verstandige maar wellicht utopische manier naar de situatie in Israel kijken en een oplossing bedenken. Deze oplossing, het diasporisme, is nauwkeurig uitgedacht en vormt de basis van Operatie Shylock.

De titel 'Het recht op terugkeer' komt nergens in de roman voor. De Winter lijkt met zijn titel te doelen op het recht om terug te keren naar Israel. Echter, na lezing van Operatie Shylock lijkt de titel van De Winters roman vooral een knipoog naar het gedachtegoed van Roth: het recht om terug te keren naar de landen waaruit de joden verdreven zijn, het diasporisme. In Het recht op terugkeer zien we inderdaad dat iedereen die de mogelijkheid heeft, Israel ontvlucht naar Europa of de VS.

Nu stel je voor dat een aangepaste versie van Het recht op terugkeer deel twee van Operatie Shylock zou zijn. Het diasporisme van Moishe is mislukt. De afslachting van de joden die hij zo vreesde is volop aan de gang. We zouden Bram Philip kunnen noemen en dan is de ontvoering van zijn zoon door de Palestijnen het volgende avontuur dat Roth meemaakt, na een vreselijke dubbelganger te hebben gehad. Al besluit hij nu, wanneer hij in Princeton bij zijn psychiater is, geen slaapmiddel meer te nemen omdat hij daar voorheen zo'n last mee heeft gehad; toch raakt hij weer in een depressie waarmee het verhaal verder gaat.

Zelfs de gebruikte jaartallen passen in het plaatje. In 1989, wanneer Operatie Shylock speelt, probeert Moishe het diasporisme te organiseren. Hij lijkt een goed begin te maken met financiële steun van mensen zoals Smilesburger, een gepensioneerde joodse miljonair die als juwelier in de Verenigde Staten zijn geld heeft verdiend. Moishe wil het plan voor het jaar 2000 op poten krijgen en uitvoeren. Wanneer Het recht op terugkeer in 2004 begint is Israel al een gevaarlijk land om te wonen en naar 2024 toe zien we hoe de wereld in het verhaal nog veel dystopischer wordt, met de aanslag in 2024 als dieptepunt in de roman.

Wanneer we Het recht op terugkeer zo in het licht van Operatie Shylock bekijken, blijkt dat de roman door het diasporisme aangevuld wordt. Wanneer we Het recht op terugkeer zouden lezen met diasporisme in ons achterhoofd, zou Het recht op terugkeer veel meer diepte en betekenis krijgen; het is niet meer slechts een roman van actie en geweld, maar één die de gevolgen laat zien van een conflict dat maar niet opgelost kan worden door mensen als Moishe.

Het toekomstperspectief dat De Winter beschrijft is simpel, in die zin dat er geen visie van hoop in die toekomst zit maar alleen dystopie. Daarnaast is het niet erg diep uitgewerkt maar, zoals de critici met mij eens zijn, juist zeer oppervlakkig. Het perspectief van Het recht op terugkeer is dus zeer zwart-wit. Operatie Shylock geeft echter expliciet een nieuw inzicht - de roman voegt een visie toe, een visie van hoop op een positieve toekomst voor Israel.

Bibliografie

Boeken:

- Leon de Winter, *Het recht op terugkeer* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2008)
- Philip Roth, *Operatie Shylock* (Amsterdam: J.M. Meulenhoff bv, 1993)

Artikelen:

- Arie Storm (12-06-2008). Een ordinaire thrillerschrijver. *Parool*
- Jeroen Vullings (14-06-2008). What-if roman over Israel, *Vrij Nederland*
- Mark Doerry, Henryk M. Broder (25-07-2008). The Europeans are chasing Illusions, *Der Spiegel*
- Esther B. Fein (09-03-1993). Philip Roth Sees Double. And Maybe Triple, Too., *The New York Times*